

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.1.18

Рахім Амір Хуссейн*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна***«ДУХОВНА МЕДИЦИНА» АБУ БАКРА АР-РАЗИ
У МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ: СОЦІАЛЬНО-
ФІЛОСОФСЬКІ СЕНСИ І ОРІЄНТИРИ****Rahim Amir Hussain**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3047-3303>*Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine***“SPIRITUAL MEDICINE” OF ABU BAKR AR-RAZI
IN INTERCULTURAL DIALOGUE: SOCIOPHILOSOPHICAL
MEANINGS AND ORIENTATIONS**

Socio-philosophical meanings of philosophy, spiritual and intellectual tradition of the medieval East – the period of the highest flowering of this culture, remain largely unread. The urgent aim of the modern Western philosophy and Humanities are the re-actualization, re-examination, true Encounter with this heritage when the meanings and contents of the Arab-Muslim East can enter to truly dialogical, even dramatic and unpredictable relationship with the challenges and demands of the modern Western world. In our paper, we will consider the heritage of the great Persian encyclopedic scientist, physician, medicine theorist, philosopher Abu Bakr ar-Razi (865-925 years) in the context of intercultural dialogue. We will focus on the analysis of the famous treatise “Spiritual Medicine”. In this view our task to establish a real effective dialogue of the ancient Oriental tradition of “spiritual medicine”, one of the excellent examples of which is the book of ar-Razi, with the European philosophy of health from ancient times to the contemporary paradigm of bioethics.

Keywords: Abu Bakr ar-Razi, bioethics, Spiritual Medicine, philosophy, Orthodox Church, paradigm of bioethics.

Актуальність дослідження. Соціально-філософські смисли філософії і духовно-інтелектуальної традиції середньовічного Сходу – періода найвищого розквіту цієї культури, залишаються багато в чому непрочитаними. Її історію досліджують, реконструюють, глибоко вивчають і інтерпретують на професійному рівні переважно історики, історики східної і арабомусульманської філософії – достатньо ексклюзивної, елітарної ланки історико-філософської науки. Історія філософії східного і арабомусульманського Середньовіччя часто сприймається як архів, а її відтворення – як археологія (навіть не в сенсі М. Фуко, але в достатньо традиційному значенні). Актуальним і нагальним представляється нам завдання живої реактуалізації, справжньої Зустрічі з цією традицією, коли смисли і зміст арабомусульманського Сходу зможуть вступити в істинно діалогічні, навіть драматичні і непередбачуванні відношення зі смислами, змістами, викликами і запитамі сучасної західної культури, її сьогодняшнього соціального буття. Ці загальні міркування у випадку зі спадщиною видатного персидського вченого-енциклопедиста, лікаря, теоретика медицини, філософа Абу Бакр ар-Рази (865-925 рр.) мають, безумовно, свої особливості. В рамках даної публікації ми представляємо славетного діяча, який мав величезне коло інтересів і сфер творчої реалізації свого таланту, як автора знаменитого трактату «Духовна медицина». В цій оптиці розгляду є надзвичайно актуальним завдання реального дієвого діалогу давньої східної традиції «духовної медицини», одним з найкращих взірцев якої є трактат Абу Бакр ар-Рази, з європейською філософією здоров'я, що коріннями уходить в античні часи, і з найновітнішими сучасними парадигмами філософії медицини та біоетики. Отже, **мета** даної публікації – аналіз трактату «Духовна медицина» Абу Бакр ар-Рази в контексті сучасного міжкультурного діалогу, виявлення актуальних для сьогодення його соціально-філософських сенсів та орієнтирів.

Ми спираємось на таке коло **теоретичних джерел**. По-перше, це публікації, які присвячені життю та творчості видатного мислителя та діяча. Основні віхи його біографії і теоретично-філософської спадщини на пострадянському просторі вивчили та систематизували таджикські перекладачі і дослідники М. Диноршоев, Т. Мардонов, М. Мирбобоев, які у 1990 році, тобто лише 30 років тому, переклали та у першому наближенні стисло і лапідарно прокоментували трактат «Духовна медицина»¹. Таджикський філософ С. С. Хайдарова у 2012 році захистила першу на пострадянському просторі дисертацію, присвячену філософським та етичним поглядам Абубакра ар-Рази (саме так в запропонованій нею транскрипції, на відміну від більш сталого варіанту Абу Бакр ар-Рази)². Також можна згадати праці З. Г. Джалилова, Н. Н. Джураєвої, І. У. Карімова, М. Ісоєва, А. А. Шамолова, де розглядаються окремі аспекти духовної і інтелектуальної спадщини вченого³. Питання духовної медицини в творчості Ар-Рази стали предметом дослідження В. І. Ісхакова, Т. Н. Ісхакової, Х. Карамана та інших⁴. В наших власних публікаціях та розробках ми зосереджуємо увагу на філософському та соціально-філософському ракурсі аналізу «Духовної медицини»⁵. Слід зазначити, що соціально-філософські орієнтири та смисли цієї спадщини ще не стали предметом спеціального аналізу. В Україні філософські ідеї видатного персидського (чи персидсько-таджикського, як наполягають дослідники з Таджикистану) мислителя залишаються практично невідомими.

Важливою складовою джерельної бази для нас постає література, яка присвячена феномену Східного Відродження, Іранського чи Ірано-Центральноазійського Ренесансу та його плідному впливу на Європу⁶. Абубакра Мухаммеда ібн Закарія ар-Рази справедливо вважають одним з яскравих представників Східного Ренесансу. З іншого боку, ми враховуємо позиції сучасних дискусій щодо ісламофобії в європейському суспільстві та гуманітаристиці і заперечення ролі мусульманської

¹ Диноршоев, М., Мирбобоев, М. (1990). *Абу Бакр Ар-Рази и его «Духовная медицина»*. Душанбе: Ирфон, 3-22.

² Хайдарова, С. С. (2012). *Философские и этические взгляды Абубакра ар-Рази: автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата философских наук*. Душанбе: Таджикский гос. институт языком имени С. Улугзаде.

³ Джалилов, З. Г. (2008). Ученые мусульманского Востока: Абу Бакр ар-Рази и его философия. *Известия НАН Республики Казахстан. Серия общественных наук*, 2, 17-21; Джураева, Н. Н. (2017). Сущность и предназначение человека в философии Абу Бакра ар Рази. *Ученые записки Худжанского гос. ун-та имени академика Б. Гафурова. Серия: Гуманитарные науки*, 67-72; Исоев, М. (1992). Общность и отличие этики Рази и Мискавайха. *Известия Академии наук Республики Таджикистан*, 4, 46-55; Каримов, И. У. (1957). *Неизвестное сочинение ар-Рази «Книга тайны -тайн»*, Ташкент: Изд. АН Узб. ССР, 259; Шамолов, А. А. (1991). Абу Бакр ар-Рази Духовная медицина. *Известия АН Тадж ССР. Серия: философия, экономика и правоведение*, 3, 40-45.

⁴ Ісхаков, В. І., Ісхакова, Т. Н. (1991) *Древо мудрости и здоровья. Питание в истории культуры народов Востока*. Ташкент: Фан, 143; . Karaman, H. (2011). *Ebu Bekir er-Razi ve Tip Etiği İlkeleri*. Mayıs Universitesi İlahiyat Fakultesi Dergisi.

⁵ Рахім Амір Хуссейн (2017). Гуманістичні ідеї філософії Абу Бакра ар-Рази. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*, 10, 72-77; Рахім Амір Хуссейн (2017). Духовна медицина Абу Бакра ар-Рази: філософський аспект. *Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії*, 12, 118-124; Рахім Амір Хуссейн (2018). Питання практичної філософії в трактаті Абу Бакра ар-Рази «Духовна медицина»: соціально-етичний аспект. *Докса. Збірник наукових робіт з філософії та філології*, 1 (29): *Про сакральне-1. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова*, 69-78; Рахім Амір Хуссейн (2017). Концепт духовності в середньовічній ісламській філософії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 19, 132-136; Рахім Амір Хуссейн (2018). Рецепція ідей епікуреїзму в «Духовній медицині» Абу Бакра Ар-Рази: соціально-філософський контекст. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*, 18, 26-33.

⁶ Джалилов, З. Г. (2008). Ученые мусульманского Востока: Абу Бакр ар-Рази и его философия. *Известия НАН Республики Казахстан. Серия общественных наук*, 2, 17-21; Коллинз, Р. (2002). *Социология философий: глобальная теория интеллектуального изменения*. Новосибирск. Сибирский хронограф, 1280; Корбен, А. (2010). *История исламской философии*. Москва: Прогресс-Традиция, 360; Мец, А. (1973). *Мусульманский Ренессанс*. Москва: Наука; Саліх, І. (2008). Світло зі Сходу. Європейський Ренесанс як породження мусульманської культури. *Іслам в Україні* <<https://islam.in.ua/ua/tochka-zoru/svitlo-zi-shodu-ievropeyskiy-genesans-yak-porodzhennya-musulmanskoji-kulturi>> (2020, березень, 10); Старр, С. Ф. (2017). *Утраченное Просвещение: золотой век Центральной Азии от арабского завоевания до времен Тамерлана*. Москва: Альпина Паблшер, 574; Starr, S. F. (2013). *Lost Enlightenment. Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane*. Princeton University Press, 500.

культури у розквіті Європейського Відродження та становленні сучасної західної цивілізації. Це, перш за все, провокативна робота французького професора середньовічної історії Сільвана Гугенейма «Аристотель у Мон-Сен-Мішель. Грецькі корені християнської Європи» («Aristote au Mont Saint Michel. Les racines grecques de l'Europe chrétienne», 2008)¹ та відповідь на неї групи французьких гуманітарієв (Ф. Бютгена, А. де Лібера, М. Рашеда, І. Розье-Катак) у колективній монографії «Греки, араби і ми. Дослідження ісламофобії в гуманітарних науках»². Підкреслимо, що духовна спадщина Абу Бакр ар-Разі, який в Європі отримав надзвичайно широке визнання (його праці неодноразово перекладали вже з XI-XIII ст.), латинізовані імена Разес (Rhazes) и Abubate, а також славетне прізвище «Арабський Гален»³, в контексті цієї бурхливої та гострої, вкрай актуальної для сьогодення полеміки, ще не розглядалася.

Теоретико-концептуальними орієнтирами та рамками ми обираємо наступні проблемні контексти. *Контекст перший.* Рецепція феномену «Східного (ірано-персидського, ірано-центральноазіатського, арабо-мусульманського) Відродження»; дискусії про вплив арабо-мусульманського світу на Європу і західну цивілізацію, спроби переглянути усталені підходи до цього питання; розквіт ісламофобії не лише в соціально-політичній площині, але і в гуманітарному знанні. *Контекст другий.* Становлення біоетичної парадигми та біоетичної соціальної інфраструктури. Значні трансформації в сучасній філософії медицини, діалог між західними та східними моделями. *Третій контекст.* Підходи видатних вітчизняних медиків-мислителів, які поєднали у своїй професійній діяльності та духовно-інтелектуальній творчості науку і релігію, практичну і дієву медицину з глибокою живою релігійною вірою. Саме такі діячі запропонували у XX столітті у найскладніших для релігійної свободи умовах радянської доби моделі, які в тому чи іншому відношенні співпадають з базовими інтенціями «Духовної медицини» Абу Бакр ар-Разі. Для одеського духовно-інтелектуального ландшафту особливе значення мають такі визначні постаті як Володимир Петрович Філатов (1875-1956) та святий Лука (мирське ім'я – Валентин Феліксівич Войно-Ясенецький, 1877-1961). Володимир Філатов, всесвітньо відомий хірург-офтальмолог, який одночасно був активним релігійним діячем у радянську добу, приділяв величезну роль духовній складовій лікування, писав духовно-релігійну поезію та прозу. Архієпископ Лука, канонізований церквою у 1995 році, був лауреатом Сталінської премії за свої досягнення в галузі медицини (особливо у галузі гнійної хірургії) і автором пастырських та богословських праць. В нашому контексті було б вкрай плідним порівняти його роботу «Дух, душа і тіло» з книгою «Духовна медицина» Абу Бакр ар-Разі. Перший контекст ми окреслимо в нашій інтродукції, другим завершимо публікацію, занурення «Духовної медицини у третій контекст – є перспективою наших подальших розвідок та публікацій.

В червні 2009 року Іран подарував відділу Організації Об'єднаних Націй у Відні «Павільйон персидських вчених», розміщений на центральній площі Меморіалу Віденського міжнародного центру. Цей павільйон включає в себе статуї чотирьох відомих персидських діячів науки: Авіценни, Абу Рейхана Біруні, Абу Бакр ар-Разі і Омара Хайяма. Ці генії Сходу зробили неоціненний внесок у розвиток різних наук, мистецтва і літератури. Світові інформагенції, які повідомили про визначну культурну подію, представили таку коротеньку біографічну довідку про філософа-медика: Закарія ар-Разі (приблизно 865-приблизно 925) персидський вчений-енциклопедист, лікар, алхімік, філософ. Нам видається, що з цієї «чудової четвірки» ім'я Абу Бакр ар-Разі найменше відомо широкому загалу. Це ще один додатковий привід звернутися до філософської спадщини «персидського Галена», повернути в актуальний соціокультурний культурний обіг його проект духовної медицини.

IX-X століття на Сході західні дослідники називають Іранським (Ірано-Центральноазіатським) Відродженням. Для духовно-інтелектуального життя характерні в цей час такі риси – гостра боротьба філософських шкіл, розвиток математичного та природничо-наукового знання і медицини. До найважливіших ренесансних рис відносять: а) формування плеяди яскравих мислителів-універсалів мусульманського Сходу («століття ерудитів») – Ібн Сіна, Ал-Фарабі, аль-Ашарі, аль-Батані (Альбатеніус), інші видатні вчені IX століття, серед яких і Абу Бакр ар-Разі; б) становлення філософії

¹ Gouguenheim, S. (2008). *Aristote au Mont-Saint-Michel: Les racines grecques de l'Europe chrétienne*, Paris, Seuil: L'univers historique, 277.

² Бютген, Ф., де Лібер, А., Рашед, М., Розье-Катак, І. (ред.) (2012). *Греки, араби і ми. Дослідження ісламофобії в гуманітарних науках*. Київ: Ніка-Центр.

³ Гитиновасов, М. (2017). Абу Бакр Мухаммад Ибн Закария Ар-Рази – Гален арабского мира. *IslamDag.ru* <<http://islamdag.ru/lichnosti/46124>> (2020, березень, 10).

як особливої форми суспільної свідомості і важливого духовно-культурного чинника; в) розвиток раціоналістичних тенденцій і раціоналістичних наук в полеміці з ортодоксальним ісламом і його доктринами (з другої половини IX століття). Також цей період розквіту зіставляється з розвитком європейської духовної та інтелектуальної культури, причому аж ніяк не на користь останньої.

Відомий швейцарський сходознавець і арабіст Адам Мец (1869-1917), автор фундаментальної праці «Мусульманський Ренесанс» (1922), яка і запровадила дискусійний термін, вважав, що гуманізм європейського Відродження був би неможливий без раннього розквіту філософських досліджень в мусульманській культурі, в регіоні Ірану та Центральної Азії. Ж.М. Абільдін підкреслює, що «мислителі мусульманського Сходу реально підготували виникнення філософії і науки Нового часу. «Всесвітньо-історична заслуга філософів мусульманського Сходу полягає в тому, що вони по суті з'явилися опосередкованою ланкою, живим мостом між давньогрецькими мислителями і новою філософією»¹.

З іншого боку, формується і набирає силу радикально протилежна позиція заперечення ролі мусульманської культури в становленні європейської цивілізації, наприклад, у вже згаданій праці Сільвана Гугенейма «Аристотель у Мон-Сен-Мішель. Грецькі корені християнської Європи». Його жорстка теза про те, що засади християнської Європи та ісламського Сходу нібито кардинально несумісні зумовила серйозну реакцію та аргументовану контр-відповідь. Першу з них висловили 56 французьких дослідників (Барбара Касен, Ален ді Лібер, Жак Шифоло) в газеті "Liberation" під назвою «Так, християнський Захід зобов'язаний ісламському світові», друга відповідь – колективна праця вчених Франції «Греки, араби і ми», серед авторів якої – Філіп Бютген, Ален де Лібера, Марван Рашед, Ірен Розьє-Катак та ін. О. Азархіна, яка написала передумову «Хто "ми"?» до українського перекладу французької збірки, зазначила появу нової міцної смислової сполуки – «греки, араби і ми». Це – «непорівнювані одиниці», що існували й існують в одному історичному пласті знання. «Досить скандально і не без ноток тонкого гумору в зв'язку з останніми економічними подіями звучить: «Ми – греки, безперечно. Ми – араби, не менше»². Звернення до вкрай актуальної і спорідненої в сучасних соціокультурних та цивілізаційних контекстах спадщини Абу Бакр ар-Рази, який був справжнім «греком» і «філеліном», робить цю провокативну тезу вже не такою скандальною. Отже, звернення до спадщини видатного східного мислителя та медика, ми впевнені, надасть ґрунтовні аргументи в цьому гострому актуальному для сьогодення спорі щодо встановлення «культурної та цивілізаційної субординації між ісламським та європейським світами»

Представимо основні віхи біографії вченого. Абу Бакр Мухаммад ібн Закаріа Ар-Рази (латінізоване – Разес) жив і творив у другий половині IX – першій чверті X ст., в епоху яку ми вслід за багатьма вченими позначасмо як «Східний Ренесанс». Одна з сутнісних рис цього соціокультурного феномену, який досі не отримав однозначної трактовки, полягає в плідному міжкультурному діалозі ідейних комплексів, світоглядів, філософських та релігійних концепцій і уявлень. Це був синтез, подекуди еkleктичне, строкате поєднання ісламської теології, античної спадщини, індійської духовної традиції, ідей зороастризму, гностицизму та маніхейства на основі якого мусульманські філософи, універсали-енциклопедисти розробили власне бачення людини, світу, соціального устрою, етико-аксіологічних засад життя та поведінки, ставлення до здоров'я.

Ар-Рази, вчений, лікар, теоретик медицини, філософ, був однією з визначних постатей цих ренесансних процесів в культурі Сходу. Він став одним з найвидатніших медиків мусульманського світу, що залишили після себе велику спадщину, яка не до кінця засвоєна і сьогодні. Він вніс фундаментальний і міцний внесок в царини медицини, хімії, алхімії, музики і філософії, написав близько 184 книг і статей в різних наукових сферах. Абу Бакра ар-Рази вважають одним з перших протагоністів експериментальної медицини, батьком педіатрії, першопрохідцем в нейрохірургії та офтальмології, новатором холистичної і духовної медицини, щирим пропагандистом оздоровлення організму в цілому.

Абу Бакр Мухаммад ібн Закаріа ібн Яхья Ар-Рази народився 28 серпня 865 року в місті Реї – одному з найважливіших культурних і наукових центрів Ірану. Його назва в перекладі з перської мови означає «місто раю, древнє місто під назвою рага». Саме в цьому місті він реалізував себе найбільш повно. Ар-Рази вивчав медицину під керівництвом Алі ібн сала Раббана Аль-Табари (838-870), лікаря, філософа, творця першої енциклопедії з медицини, психолога, одного з родоначальників педіатрії.

¹ Абільдин, Ж. М. (2002). Аль-Фараби и мировая философия. *Адам елемі*, 3-4, 32.

² Азархіна, О. (2012). Хто ми?. *Греки, араби і ми. Дослідження ісламофобії в гуманітарних науках*. Київ: Ніка-Центр, 7-11.

Уродженець єврейської сім'ї, який володів сирійською і грецькою мовами, прийняв іслам на прохання аббасидського халіфа аль-Мутасима (833-842). Халіф запропонував йому службу при своєму дворі. Алі ібн Раббан Аль-Табарі виконував службу і при іншому халіфі. Ми акцентуємо увагу на цій обставині особливо, ризикуючи гіпотетично припустити, що головний учитель Абу-Бакр ар-Рази у своїй власній науковій і державній діяльності продемонстрував глибоку зв'язаність питань медицини та соціально-політичного управління. Ця ідея є головним смисловим ядром трактату «Духовна медицина» його талановитого учня. Самого ар-Рази вже за його життя називали арабським Галеном, тому серед передумов створення даного варіанту «духовної медицини», безумовно, слід мати на увазі рецепцію ідей Галена в мусульманській середньовічній культурі і галенизм. Він керував головною лікарнею Багдада, потім повернувся в рідний Рей і керував Рейською лікарнею. Протягом 15 років він складає Великий звід. В кінці життя вчений осліп. Помер 25 жовтня 925 р. в рідному Реї.

Велика частина спадщини ар-Рази до нас не дійшла. Як підкреслюють коментатори: «Ідейні противники мислителя звинувачували його в ересі і віровідступництві, тому велика частина його наукового і філософського спадку згоріла у вогні гострої, безкомпромісної ідейної і світоглядної боротьби»¹. Наукові і філософські погляди мислителя реконструюються за фрагментами його текстів, які збереглися у творах його ідейних супротивників та послідовників. Згідно власним свідченням Абу Бакра ар-Рази, їм написано 20 тисяч листів, 200 книг, статей, трактатів, присвячених різним питанням, в тому числі і філософським. З величезного філософського спадку збереглося два тексти – «Духовна медицина» («Аль-Тібб аль Равхані») і «Філософський спосіб життя». «Духовна медицина» була складена на прохання правителя міста Рея, часів правління Саманідів, яким був у 903-905 рр. емір Мансур ібн Ісхак ібн Ісмаїл ібн Ахмад Асад. Цьому правителю було також присвячено ще один дуже важливий твір ар-Рази, що отримав навіть відповідну назву – «Мансурова книга» («ал-Кітаб ал Мансурі»).

Звернімося до зачину «Духовної медицини», оскільки саме він прояснює соціокультурний контекст створення тексту. Тут йдеться про те, що емір наказує вченому написати книгу, спрямовану на суспільну користь, орієнтовану на виправлення суспільної моралі. І саме правитель пропонує їй назву – «Духовна медицина» за аналогією з написаною раніше «Мансуровою книгою», присвяченою медицині фізичній. «Духовна медицина» повинна, за задумом замовника, сприяти гідному управлінню містом і його процвітання. Сам Абу Бакр ар-Рази спеціально підкреслив, що написанню даного трактату він віддав перевагу у порівнянні з усіма іншими своїми заняттями, вважаючи вкрай важливим завданням для себе, як для вченого і філософа, наблизитися до еміра і зблизитися з ним. Ідея такого союзу філософа і правителя має давню історію, в тому числі, в житті і творчості античних філософів, які були особливо дороги ар-Рази (найдорожчим був для нього «мудрий і божественний Платон»). Ми можемо розглядати дану ідею як соціологему, важливий ключовий пункт багатьох соціальних проектів і утопій. Однак не так часто ця соціологема втілюється в життя у формі ідеї і практики «духовної медицини». Отже, зачин твору явно легітимізує наше дослідження «Духовної медицини» в соціально-філософському аспекті. Він є смисловим ядром книги і визначає всю її смислову архітектоніку. Таким чином «Духовна медицина» є соціальним замовленням, замовленням на ідеальний тип людини. Це – «розумна людина», досконалий громадянин, в якому фізичне (суспільне) і духовне здоров'я пов'язані воедино завдяки водійству «духовної медицини».

Далі лікар-мислитель представляє структуру своєї роботи. Він поділив трактат на 20 розділів, які ставлять такі теми: гідність розуму, стримування пристрасті, погані ознаки душі, любов, прихильність, насолода, неприйняття марнославства, заздрості, гніву, брехні, скупості, усунення шкоди безплідних роздумів, неприйняття обжерливості, захоплення пиття вина, розбещеності у відносинах, бездумної захопленості, безглузких звичок, схильності до порожніх забав і фанатичності у віровченні; про неприйняття боротьби за отримання титулів, мирських ступенів, про благородну поведінку, про страх перед смертю². Ми відзначаємо, що проблематика соціальна, пов'язана з соціальними відносинами, не займає першочергового місця в переліку глав. Однак, більш глибокий аналіз тексту продемонструє, що логіка міркувань автора послідовно веде саме до того, щоб навчити здоровому і гармонійному устрою саме суспільних відносин, відносин між людьми у малих спільнотах. Головна силова напруга трактату – протиставлення розуму і пристрасті, дилема «про гідність розуму» – «про стримування пристрасті». Ця бінарна опозиція пронизує як пропонований шлях індивідуальної «духовної медицини», так і стратегію «духовної медицини» громадської, шлях

¹ Диноршоев, М., Мирбобоев, М. (1990). *Абу Бакр Ар-Рази и его «Духовная медицина»*. Москва: Наука, 32.

² Абу Бакр Ар-Рази (1990). *Духовная медицина*. Душанбе: Ирфон, 23-24.

облаштування людського співжиття. Дана опозиція і дескрипція безлічі можливих її модифікацій пронизує також весь текст. Абу Бакр ар-Разі ясно показує у всіх розділах, на який ідеальний тип людини орієнтується проєкт «духовної медицини». Основою став ідеал "розсудливого чоловіка". Ця антропологема, яка тісно і нерозривно пов'язана з набором базових соціологем, також є формотворчою, центральною для всієї архітекtonіки трактату. Ідеальний герой – розсудливий чоловік, що втілює перемогу гідності розуму над силою пристрастей, що створює внутрішній духовний простір, в якому може розгорнути весь свій потенціал розумна душа. Також слід зазначити композиційну стрункність тексту. Ар-Разі обирає «серединний шлях», модель аристотелевої «золотої середини». Він намагається втриматися від крайнощів – від зайвого по відношенню до поставлених цілей і обраного жанру поглиблення в теорію та метафізику та від спрощення, яке нівелювало б сам задум «Духовної медицини».

Висновки. Ми представили лише головні інтенції та теми трактату «Духовна медицина», виділили у першому наближенні його соціально-філософські смисли. По-перше, даний проєкт постає як соціальний запит, запит влади, у типологічному вимірі, влади будь-якого рівня на «розумну» ідеальну гармонійну цілісну людину, запит на те, що «духовна медицина» буде сприяти гідному управлінню суспільством і його процвітання. Цей соціальний запит середньовічного східного персидського правителя та ґрунтовна відповідь на цей виклик з боку видатного лікаря-філософа виявляються співзвучними сучасним пошукам біоетичної парадигми та філософії здоров'я західного світу.

Звертаємо у форматі обмеженої статті лише на один аспект, який слушно виділяє Світлана Пустовит, лідерка української біоетичної науки і практики, відома вітчизняна філософіня, активна учасниця розробки національних державних біоетичних стандартів (створення норм етичного регулювання клінічних досліджень, біоетичної експертизи, етичних комітетів тощо). В її монографії «Глобальна біоетика: становлення теорії та практики (філософський аналіз)» підкреслюється, що для біоетики справжнім викликом є актуальна загроза розмивання межі між внутрішньою та зовнішньою природою людини, зміни її ставлення до самої себе, нове розуміння природного та штучного, коли етичний, антропологічний та соціальний вибір здійснюється вже не між власною природою та тим, що їй чуже, а лише між різними сучасними біотехнологіями, які радикально модифікують та трансформують людину¹. Ми впевнені, сильним аргументом у міжкультурному діалозі щодо повернення у нових соціально-цивілізаційних та біотехнологічних умовах сьогодення людини до самої себе, до гармонійного поєднання духовного та фізичного, внутрішнього та зовнішнього, природного та штучного, аргументом у спорі з сучасними ісламофобами, буде реактуалізація базових ідей та настанов «Духовної медицини» Абу Бакр ар-Разі.

References:

1. Abildin, Z. M. (2002). Al-Farabi i mirovaya filosofiya [Al-Farabi and world philosophy]. *Adam elemi* [Adam Elemi], 3-4, 32. [in Russian].
2. Abu Bakr Ar-Razi (1990). *Dukhovnaja medicina* [Spiritual medicine]. Dushanbe: Irfon. [in Russian].
3. Azarkhina, O. (2012). *Khto my? Hreky, araby i my. Doslidzhennya islamofobiyi v humanitarnykh naukakh* [Who are we? Greeks, Arabs and us. Studies of Islamophobia in the humanities]. Kyiv: Nika-Tsentr.
4. Byuthen, F., de Liber, A., Rashed, M., Roze-Katak, I. (ed.) (2012). *Hreky, araby i my. Doslidzhennya islamofobiyi v humanitarnykh naukakh* [Greeks, Arabs and us. Studies of Islamophobia in the humanities]. Kyiv: Nika-Tsentr.
5. Dinorshoev, M., Mirboboev, M. (1990). *Абу Бакр Ар-Рази і його «Духовна медицина»* [Abu Bakr Ar-Razi and his "Spiritual Medicine"]. Dushanbe: Irfon. [in Russian].
6. Dinorshoev, M., Mirboboev, M. (1990). *Абу Бакр Ар-Рази і його «Духовна медицина»* [Abu Bakr Ar-Razi and his "Spiritual Medicine"]. Moscow: Science. [in Russian].
7. Dzhaliylov, Z. G. (2008). Uchenyye musulmanskogo Vostoka: Abu Bakr ar-Razi i yego filosofiya [Scientists of the Muslim East: Abu Bakr ar-Razi and his philosophy]. *Izvestiya NAN Respubliki Kazakhstan. Seriya obshchestvennykh nauk* [Proceedings of the NAS of the Republic of Kazakhstan. Social Sciences Series], 2, 17-21. [in Russian].
8. Dzhurayeva, N. N. (2017). Sushchnost i prednaznacheniyе cheloveka v filosofii Abu Bakra ar Razi [The essence and purpose of man in the philosophy of Abu Bakr ar Razi]. *Uchenyye zapiski Khudzhanskogo gos. un-ta imeni akademika B. Gafurova. Seriya: Gumanitarnyye nauki* [Scientific notes of Khujansky state. University named after Academician B. Gafurov. Series: Humanities], 67-72. [in Russian].

¹ Пустовит, С. В. (2009). *Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ)*. Киев: Артур-А, 5.

9. Gouguenheim, S. (2008). *Aristote au Mont-Saint-Michel: Les racines grecques de l'Europe chrétienne* [Aristotle at Mont-Saint-Michel: The Greek roots of Christian Europe]. Paris, Seuil: L'univers historique. [in French].
10. Iskhakov, V. I., Iskhakova, T. N. (1991). *Drevo mudrosti i zdorovya. Pitaniye v istorii kultury narodov Vostoka* [The Tree of Wisdom and Health. Nutrition in the history of the culture of the peoples of the East]. Tashkent: Fan. [in Russian].
11. Isoyev, M. (1992). Obshchnost i otlicheye etiki Razi i Miskavaykha [Common and Differing Ethics of Razi and Miskavaykh]. *Izvestiya Akademii nauk Respubliki Tadjikistan* [News of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan], 4, 46-55. [in Russian].
12. Karaman, H. (2011). *Ebu Bekir er-Razi ve Tip Etigi Ilkeleri* [Abu Bakr er-Razi and the Principles of Type Ethics]. Mayıs Universitesi İlahiyat Fakultesi Dergisi. [in Turkish].
13. Karimov, I. U. (1957). *Neizvestnoye sochineniye ar-Razi «Kniga tayny -tayn»* [Unknown work of ar-Razi "The book of mystery-mystery"]. Tashkent: Izd. AN Uzb. SSR. [in Russian].
14. Khaydarova, S. S. (2012). *Filosofskiye i eticheskiye vzglyady Abubakra ar-Razi: avtoreferat dissertatsii na soiskaniye nauchnoy stepeni kandidata filosofskikh nauk* [Philosophical and ethical views of Abubakra ar-Razi: abstract of a dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences]. Dushanbe: Tadjikskiy gos. institut yazykom imeni S. Ulugzade. [in Russian].
15. Kollinz, R. (2002). *Sotsiologiya filosofiy: globalnaya teoriya intellektualnogo izmeneniya* [Sociology of Philosophy: A Global Theory of Intellectual Change]. Novosibirsk Siberian Chronograph. [in Russian].
16. Korben, A. (2010). *Istoriya islamskoy filosofii* [History of Islamic Philosophy]. Moscow: Progress Tradition. [in Russian].
17. Mets, A. (1973). *Musulmanskiy Renessans* [Muslim renaissance]. Moscow: Science. [in Russian].
18. Pustovit, S. V. (2009). *Globalnaya bioetika: stanovleniye teorii i praktiki (filosofskiy analiz)* [Global bioethics: the formation of theory and practice (philosophical analysis)]. Kiev: Arktur-A. [in Russian].
19. Rahim Amir Hussain (2017). *Dukhovna medytsyna Abu Bakra ar-Razi: filosofskyy aspekt* [Abu Bakr ar-Razi spiritual medicine: a philosophical aspect]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofsko-politologichni studiyi* [Bulletin of the University of Lviv: A series of philosophical and political studies], 12, 118-124. [in Ukrainian].
20. Rahim Amir Hussain (2017). *Humanistychni ideyi filosofiyi Abu Bakra ar-Razi* [Humanistic ideas of Abu Bakr al-Razi philosophy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: filosofsko-politologichni studiyi* [Bulletin of the University of Lviv. Series: Philosophical and political studies], 10, 72-77. [in Ukrainian].
21. Rahim Amir Hussain (2017). *Kontsept dukhovnosti v serednovichniy islamskiy filosofiyi* [The concept of spirituality in medieval Islamic philosophy]. *Aktualni problemy filosofiyi ta sotsiologiyi* [Topical problems of philosophy and sociology], 19, 132-136. [in Ukrainian].
22. Rahim Amir Hussain (2018). *Pytannya praktichnoy filosofiyi v traktati Abu Bakra ar-Razi «Dukhovna medytsyna»: sotsialno-etychnyy aspekt Doksa* [Questions of Practical Philosophy in Abu Bakr Ar-Razi's Treatise on Spiritual Medicine: A Social and Ethical Aspect. Doxa]. *Zbirnyk naukovykh robit z filosofiyi ta filologiyi, I (29): Pro sakra'ne-1. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova* [Collection of Scientific Papers on Philosophy and Philology, I (29): On the Sacred-1. Odessa: II Mechnikov ONU], 69-78. [in Ukrainian].
23. Rahim Amir Hussain (2018). *Retseptsiya idey epikureyizmu v «Dukhovniy medytsyni» Abu Bakra Ar-Razi: sotsialno-filosofskyy kontekst* [The Reception of Epicurean Ideas in Spiritual Medicine by Abu Bakr Ar-Razi: A Social and Philosophical Context]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: filosofsko-politologichni studiyi* [Bulletin of the University of Lviv. Series: Philosophical and political studies], 18, 26-33. [in Ukrainian].
24. Salikh, I. (2008). *Svitlo zi Skhodu. Yevropeyskiy Renessans yak porodzhennya musulmanskoyi kultury* [Light from the East. The European Renaissance as a Generation of Muslim Culture]. *Islam v Ukrayini* [Islam in Ukraine] <<https://islam.in.ua/ua/tochka-zoru/svitlo-zi-shodu-ievropeyskiy-renesans-yak-porodzhennya-musulmanskoyi-kulturi>> (2020, March, 10). [in Ukrainian].
25. Shamolov, A. A. (1991). *Abu Bakr ar-Razi Dukhovnaya meditsina* [Abu Bakr ar-Razi Spiritual medicine]. *Izvestiya AN Tadjh SSR. Seriya: filosofiya, ekonomika i pravovedeniye* [Izvestiya AN Taj SSR. Series: Philosophy, Economics and Law], 3, 40-45. [in Russian].
26. Starr, C. F. (2017). *Utrachennoye Prosveshcheniye: zolotoy vek Tsentralnoy Azii ot arabskogo zavoyevaniya do vremen Tamerlana* [Lost Enlightenment: the Golden Age of Central Asia from the Arab conquest to the time of Tamerlane]. Moscow: Alpina Publisher. [in Russian].
27. Starr, S. F. (2013). *Lost Enlightenment. Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane*. Princeton University Press. [in English].
28. ГИТИНОВАСОВ, М. (2017). *Abu Bakr Mukhammad Ibn Zakariya Ar-Razi – Galen arabskogo mira* [Abu Bakr Muhammad Ibn Zakaria Ar-Razi – Galen Arab World]. *IslamDag.ru* <<http://islamdag.ru/lichnosti/46124>> (2020, March, 10). [in Russian].